

7-GADĪGO BĒRNU SOCIĀLĀS ADAPTĒŠANĀS 1.KLASĒ IZPĒTES KRITĒRIJI UN LĪMENI

Research Criteria and Levels of the 7-year-old Children Social Adaptation in the 1st Grade

Līga Āboltiņa
Latvijas Universitāte PPMF

Abstract. *In the 21st century it is important to every child to belong to a certain society, to learn its cultural values, its norms and requirements, thus socially adapting and integrating. The first weeks or months in school are considered as a period of particular importance in a 7-year-old child's life, when is the period of the child's social adaptation. A 7-year-old child's further education at school can be predicted by depending on how the social adaptation of the 7-year-old child goes on, based on the legality of child development. Unfortunately, there are no unified research criteria developed so far in school practice by which it would be possible to determine the 7-year-old child's social adaptation. Taking into consideration the analysis of theoretical policies, there are research criteria groups and levels of children's social adaptation named and formulated within this paper, in order to explore the 7-year-old children's social adaptation and to provide appropriate educational support.*

Keywords. *Adaptation, social adaptation, criteria groups of social adaptation, levels of social adaptation.*

Ievads *Introduction*

Katra sabiedrība nākotni saredz savos bērnos. „Valsts pamatizglītības standarts” atzīts, ka „pašreiz skolā mācās bērni, kas dzīvos un veidos 21. gadsimta sabiedrību. Ir svarīgi, lai Latvijas jaunā paaudze veiksmīgi sagatavotos dzīvei sarežģītājā, mainīgajā šodienas un rītdienas pasaulē. Nenoliedzami, ka nozīmīgākie priekšnoteikumi tam būs tieši skolēnu iegūtās izglītības kvalitāte un gatavība turpināt izglītību visas dzīves laikā” (Valsts pamatizglītības standarts, 2006, 3).

Tāpat galvenais uzdevums saistīts ar bērna sagatavošanu pilnvērtīgai, patstāvīgai dzīvei sabiedrībā, apgūstot nacionālās vērtības vienotībā ar vispārcilvēciskajām vērtībām. Izglītībai jānodrošina dziļas, plašas, noturīgas zināšanas, lai bērnam veidotos noteiktas personības kvalitātes un uzvedības iemaņas.

Lai indivīds spētu iekļauties sabiedrībā un kļūtu par pilntiesīgu tās locekli, būtiska ir tā spēja un prasme respektēt sabiedrības kultūru un vērtības, kas atkarīga no bērna sociālās adaptēšanās (Реш, Кудашев, Баранов, 2006).

Pamatojoties uz valsts statistikas pārvaldes datiem (<http://www.csb.gov.lv/>) un Valsts izglītības satura centra pētījumiem (<http://www.visc.gov.lv/>) par skolas gaitu uzsākšanas vecumu, secināms, ka Latvijā skolas gaitas bērni pārsvarā uzsāk no 7-gadu vecuma (pēc valsts statistikas pārvaldes datiem skolas

gaitas 1.klasē 2012./ 2013.mācību gadā uzsāk 89% septiņgadnieku), tādējādi, akcentējot 7-gadīga bērna attīstības īpatnības (salīdzinājumā ar 6-gadīgu bērnu), pētījumā izstrādātas kritēriju grupas un līmeņi, kas raksturo 7-gadīgo bērnu sociālo adaptēšanos.

7-gadīgā bērna pirmais pusgads skolā raksturojams kā īpaši sarežģīts, jo skolā, atšķirībā no pirmskolas, kad zināšanas apgūtas lielākoties nepatvaļīgi bērniem ierastās un interesantās nodarbēs, tiek noteikti citi zināšanu apguves mehānismi. Atkarībā no tā, kā noritēs 7-gadīgā bērna sociālā adaptēšanās pirmajā mācību gadā skolā, izriet skolēna sekmes turpmākajās klasēs (Налчаджян, 1988; Yeboah, 2002; Fabian & Dunlop, 2006; Kane & Hayes, 2006; Laverick, 2008).

Latvijas kontekstā bērna sociālās adaptēšanās problēmas 1. klasē, īpaši Latvijā, ir aktuāls, bet maz pētīts jautājums. Galvenokārt tie ir pedagogu praktiskās darbības apraksti un vērojumi (Lukstiņa, 2000; Šūpulniece, 2000; Guseva, 2003; Barone, 2007), kas balstīti uz personīgo pieredzi, izpaliekot pētāmās problēmas teorētiskajam pamatojuma un kritērijiem, pēc kuriem iespējams izzināt 7-gadīgo bērnu sociālās adaptēšanās līmeni.

Pamatā bērna sociālā adaptēšanās tiek raksturota, akcentējot fizioloģisko labsajūtu, tas ir, bērna ēšanas, gulēšanas rādītājus un organisma stāvokļa izpēti, skaidrot organisma uzbūves un funkciju pielāgošanās iespējas apkārtējās vides nosacījumiem. Savukārt bērna sociālās adaptēšanās iespējas tiek aplūkotas saistībā ar bērna spēju sadarboties un mijiedarbības ar citiem veidošanu, kas tādējādi izvirza uzdevumu veikt apjomā plašākus un saturiski izvērstākus pētījumus par analizēto problēmu.

Raksta mērķis - pamatojoties uz teorētisko nostādņu analīzi par sociālo adaptāciju un adaptēšanos, izvirzīt un formulēt 7-gadīgo bērnu sociālās adaptēšanās izpētes kritērijus un tiem atbilstošus sociālās adaptēšanās līmeņus.

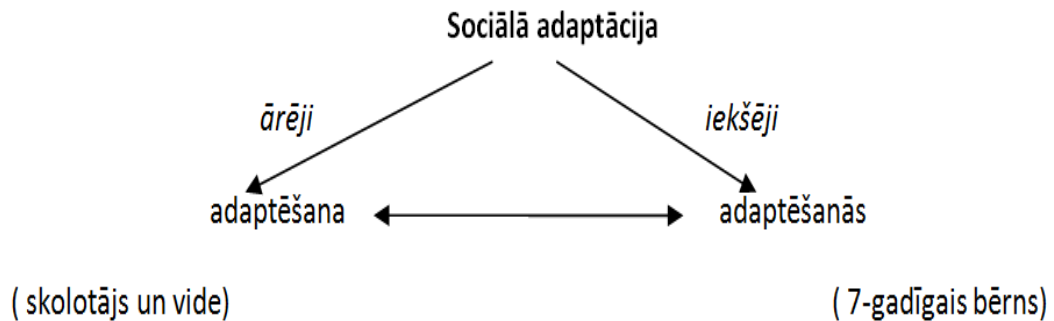
Sociālās adaptācijas un adaptēšanās jēdzienu skaidrojums

Sociālā adaptācija aplūkojama, nenošķirot tajā psiholoģisko un pedagoģisko komponentu, ko nosaka iedzimtā un iegūtā, iekšējā un ārējā vienotība cilvēka attīstības veselumā, indivīda un vides mijiedarbība (Налчаджян, 1988; Выготский, 2005).

Ārēji to nosaka sociālā vide (tās apstākļi, situācijas, prasība, nosacījumi), ko prognozē, konstruē un vada (sekmē) skolotājs, respektējot 7-gadīgā bērna attīstības likumības un individuālās iezīmes. Skolotāja kompetence, saskarsme ar 7-gadīgajiem bērniem, profesionālā pārliecība un attieksme pret audzēkņiem un sevi nosaka mijiedarbības raksturu ar 7-gadīgajiem bērniem, mērķtiecīgi veidojot 7-gadīgā bērna daudzpusīgas un harmoniskas attīstības pedagoģisko situāciju, no kā atkarīga bērna darbība (Žogla, 2001).

Iekšēji to raksturo 7-gadīgā bērna attīstības likumības un individuālās attīstības iespējas, ko ietekmē iedzimtības, vides un audzināšanas nosacījumi un

kas sevī ietver bērna darbības pārveidotājpotenciālu. Līdz ar to sociālās adaptācijas būtība izriet no adaptēšanas un adaptēšanās komponentu mijiedarbības procesa, balstoties uz iekšējo un ārējo faktoru vienotību socializācijas procesā, kas shematiski atspoguļots 1.attēlā.

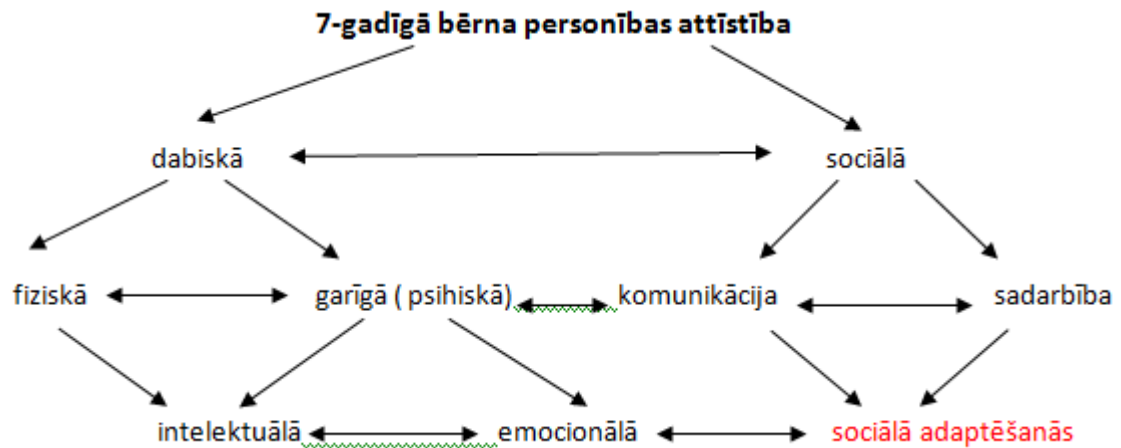

1.att. Jēdziena sociālā adaptācija skaidrojums
Fig 1 Interpretation of the concept social adaptation

Adaptācija (adaptation, адаптация) skaidrota mijšakarībā ar personības attīstības izpratni. Adaptācija ir process, kas nosaka nepārtrauktu personības attīstību. Savukārt adaptācija nav personības attīstība, bet viens no nosacījumiem, kas nosaka personības attīstību. No apgalvotā izriet, ka adaptācija ir personības attīstības sastāvdaļa, ko ietekmē ģenētiski un sociāli nosacījumi. Tādējādi personības attīstība liecina par augstu adaptācijas līmeni, bet augsts adaptācijas līmenis vēl negarantē personības attīstību (Philips,1968; Кузнецов,1991; Реан, Кудашев, Баранов, 2006).

7-gadīga bērna sociālā adaptēšanās raksturota, balstoties uz personības struktūru un attīstību veselumā, respektējot bērna dabu- fizioloģiskos un garīgos adaptēšanās rādītājus-, kā arī mijiedarbību ar vidi- paša bērna aktivitāti-, kas atklājas bērna darbībā, kurā 7-gadīgais bērns pauž sevi kā darbības un attieksmju subjekts. Īpaši akcentēts personības struktūras sociālais komponents, kas atklājas bērna komunikācijā un sadarbībā, un mijiedarbībā ar citiem struktūrkomponentiem, kuri to ietekmē, kas savukārt nosaka sociālo adaptēšanos (*social adaptation, социальная адаптивность*) (2. attēls) (Philips,1968; Мухина, 1985; Выготский, 1999; Lieģeniece, 1999; Špona, 2004) .

Pamatojoties uz teorētisko nostādņu analīzi (Налчаджян, 1988; Кузнецов, 1991; Piaget & Inhelder, 2000; Реан, Кудашев, Баранов, 2006; Vikmane, 2009; Реан, 2011) pielāgošanās, piemērošanās (adjustment, приспособление) skaidrojama kā 7-gadīga bērna pamatvajadzību jeb fizioloģisko vajadzību (miega, barības, siltuma) apmierinājuma process un kas sevī ietver parādības, kuras ir saistītas ar atmiņu un bērnā izpaužas vairāk kā pieradums atbilstoši bērnam zināmai dzīves kārtībai, prasībām nosacījumiem un apstākļiem, un atklājas bērna uzvedībā.

2.att. 7-gadīgā bērna personības attīstība

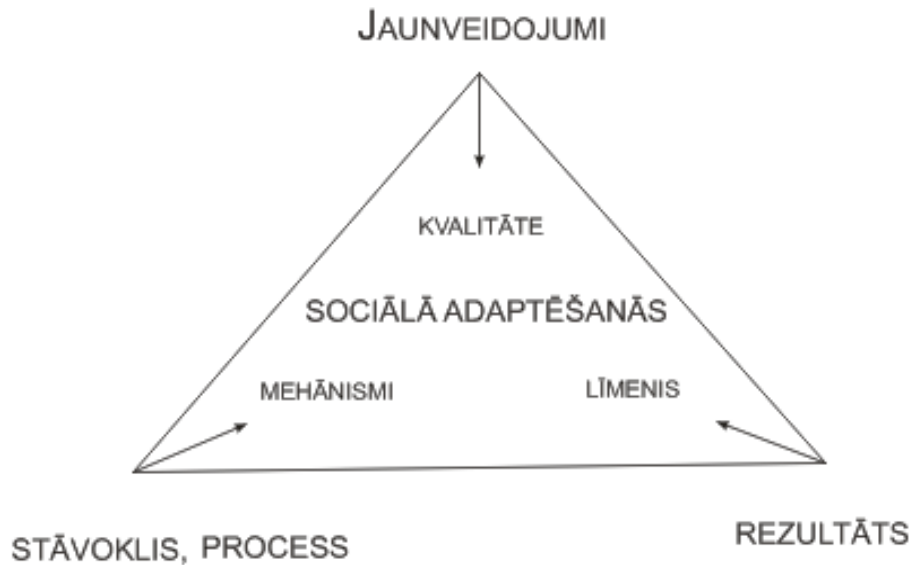
Fig 2 Development of a 7-year-old child's personality

(Кузнецов, 1991; Выготский, 1999; Lieģeniece, 1999; Špona, 2004)

Respektējot 7-gadīgā bērna attīstības likumības, *pielāgošanās, piemērošanās* ir priekšnosacījums bērna citu vajadzību apmierināšanai un pieredzes iegūšanai, ko raksturo *adaptēšanās*.

7-gadīga bērna *sociālā adaptēšanās* būtība atspoguļota 3.attēlā un, balstoties uz veseluma pieeju pedagoģijā, skaidrojama kā:

- **stāvoklis**, kurā 7-gadīgā bērna vajadzības un sociālās vides prasības tiek apmierinātas, kas ir harmonisks stāvoklis starp indivīdu un sociālo vidi un atklājas bērna interaktivitātē (komunikācijā un sadarbībā) ar citiem (Eysenck, Arnold, Meili, 1972; Ольшанский, 1983; Семенихина, Волошина, Кравцова, 2011);
- **process**, kurā šis harmoniskais stāvoklis tiek sasniegts un 7-gadīgs bērns piemērojas noteiktiem nosacījumiem, sociālās vides normām un vērtībām un rauž sevi darbībā (Руденский, 1998; Беличева, 1999; Реан, Кудашев, Баранов, 2006);
- **rezultāts**, kad harmoniskais stāvoklis tiek sasniegts, norādot uz personības attīstības kvalitāti un atklājas sociālās adaptēšanās kritērijos, pretējā gadījumā iestājas dezadaptācija. Tradicionāli tas tiek skaidrots kā adaptēšanās novērtējuma izšķirošais elements, proti, ir vai nav notikusi sociālā adaptēšanās, kas tiek apzīmēta, izmantojot divus pretpolus: sociālā adaptēšanās un sociālā dezadaptēšanās. Detalizētāk sociālās adaptēšanās rezultātu iedala līmeņos (Eysenck & Meili, 1972; Реан, Кудашев, Баранов 2006; Чернецкая, 2006; Горбенко, 2011);
- **jaunveidojumu avots**, kurā noteicošā loma ir personības psihiskajiem raksturojumiem, kas radušies sociālā adaptēšanās procesā un noveduši pie konkrēta socializācijas rezultāta: zināšanām, prasmēm, iemaņām, attieksmēm, pozīcijām, starppersonu mijattiecību sistēmas, uzvedības modeļiem utt. (Реан, Кудашев, Баранов, 2006).

3.att. *Sociālā adaptēšanās skaidrojums veseluma pieejā*
Fig 3 *Interpretation of social adaptation by entirety's approach*

Sociālā adaptēšanās kā stāvoklis un process norāda uz adaptēšanās mehānismu, rezultāts- adaptēšanās līmeni un jaunveidojumi- adaptēšanās kvalitāti. 3. attēlā redzams, ka fundamentālais adaptēšanās mērījumu pamats ir adaptēšanās procesuālie un rezultatīvie aspekti, kā arī personības jaunveidojumi, atdaloties un formējoties iepriekšējo divu aspektu mijiedarbībā, un veidojot savu adaptēšanās novērtējumu. Svarīga šajā gadījumā ir personības pašizmaiņa, paškorekcijas veikšana saistībā ar vides prasībām, jo apkārtējās vides vērtību pieņemšana nevar notikt bez personības aktīvas pašizmaiņas (Реш, Кудашев, Баранов, 2006).

Sociālās adaptēšanās kritēriju un līmeņu raksturojums

Izanalizējot teorētiskās literatūras un citu avotu sniegto informāciju par sociālās adaptācijas būtību, secināms, ka nepastāv noteikti 7-gadīga bērna sociālās adaptēšanās kritēriji (Налчаджян,1988). Pamatojoties uz 7-gadīgā bērna sociālās adaptēšanās raksturotājiem, faktoriem un 7-gadīgā bērna attīstības likumībām, rakstā izdalīti 7-gadīga bērna sociālās adaptēšanās struktūras komponenti:

- ārējie darbības parametri;
- integrēšanās līmenis ar mikrovidi un mezovidi;
- emocionālā pašizjūta un kontrole;
- iekšējā potenciāla realizācijas līmenis (Налчаджян,1988; Жмыриков, 1989; Реш, Кудашев, Баранов, 2006; Реш,2011, Lopes et.al., 2012).

7-gadīgā bērna ārējie darbības parametri un integrēšanās līmenis ar mikrovidi (7-gadīgā bērna iekļaušanās savā ģimenē) un mezovidi (7-gadīgā bērna iekļaušanās 1.klasē skolā) ir savstarpēji saistīti, jo tie atklājas ārēji.

Integrācijas līmenis izpaužas bērna vajadzībā pēc saskarsmes ar citiem un atklājas viņa komunikācijā un sadarbībā ar citiem. Savukārt 7-gadīgā iekšējo potenciāla realizācijas līmeni raksturo tieksme pašaktualizēties, aktīvi darboties, lai realizētu savu iekšējo potenciālu. Emocionālā pašizjūta sniedz vērtējumu par notiekošajiem bērna sociālās adaptēšanās procesiem un 7-gadnieka apmierinātību, kas izpaužas viņa emocijās.

Cilvēka ārējā darbība atspoguļojas uzvedībā, un saskarsme ir viena no uzvedības formām. 7-gadīgā bērns, pamatojoties uz šī vecumposma likumībām, pamatā izmanto divus saskarsmes veidus: komunikatīvo, lai apmainītos ar informāciju, un interaktīvo, lai veidotu mijiedarbību un sadarbības ar citiem, sekmējot komunikāciju un sadarbību (Reņģe, 2002).

Komunikācija un sadarbība ir viens no noteicošajiem raksturotājiem bērna gatavībai skolai, kas ietekmē 7-gadīgā bērna sociālās adaptēšanās panākumus un ko nosaka saskarsme ar pieaugušo un kooperatīvā sacensība saskarsmē ar vienaudžiem (Кравцова, Кравцов, 1991). Līdz ar to par 7-gadīga bērna sociālās adaptēšanās ārējās darbības kritēriju raksta autore pētījumā *izvirza komunikāciju un sadarbību*.

Bērna sociālā adaptēšanās 1.klasē saistīta ar vēlēšanos un prasmi pieņemt savu jauno sociālo lomu- skolēns- un izvirza vairākus nosacījumus:

- 1) prasmi klausīties, reaģēt uz skolotāja darbību, plānot savu darbību, analizēt iegūto rezultātu- iemaņas un prasmes, kas nepieciešamas mācību darbībai 1.klasē skolā;
- 2) prasme veidot kontaktu ar citiem-klasesbiedriem, skolotāju-, būt sabiedriskam un interesantam apkārtējiem, novēršot robežas saskarsmē ar vienaudžiem un pieaugušajiem;
- 3) prasmi vērtēt savu un klasesbiedru darbību, lietot vienkāršus vērtējuma un pašvērtējuma kritērijus (Peah,2011, Lopes et.al., 2012).

Kā svarīgs kritērijs izvirzāms 7-gadīgā bērna sociālais statuss vienaudžu grupā, kā arī attiecības ar klasesbiedriem, kas nosaka bērna vēlēšanos apmeklēt skolu un pašvērtējumu.

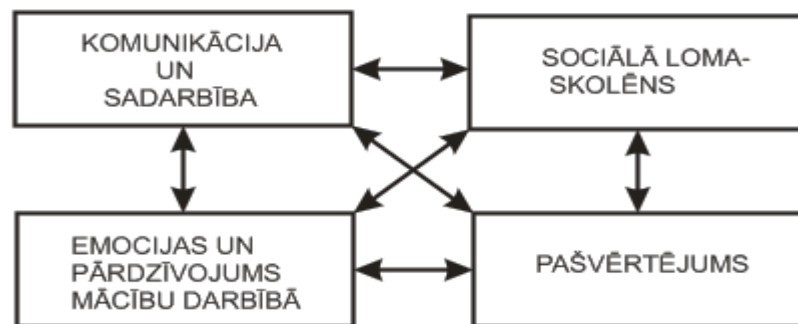
Respektējot 7-gadīgā bērna vajadzības meklēt savu vietu grupā, kas izpaužas kā savas identitātes meklēšana, kā arī vajadzība pēc sociāli nozīmīgi vērtētas darbības un personības attīstības sociālajiem faktoriem-vides ietekmes uz bērnu šajā vecumā, kas atklājas sociālo lomu apgūvē vienaudžu vidū, integrēšanās līmenī ar mikrovidi un mezovidi,- kā sociālās adaptēšanās kritērijs izvirzīts *sociālā loma- skolēns*.

7-gadīgā bērna sociālās adaptēšanās izpaužas emocionālā stāvoklī un pārdzīvojumos, kas atklājas kā stimuls bērna personības, intelektuālās un sociālās attīstības iespējām. Emocionālā pašsajūta atspoguļo visu iepriekš raksturoto komponentu saikni, kas atklājas bērna emocijās. Emocionālā pašsajūta pauž sociālās vides sistēmas ietekmi un bērna „Es” , 7-gadīga bērna emocijās atklājoties kā pozitīvs vai negatīvs pārdzīvojumos attiecībā pret sevi kā subjektu un raksturojot bērna sociālo adaptēšanos 1. klases sociālajā vidē.

Pamatojoties uz atzinumu, ka pakāpeniski un pēctecīgi par 7-gadīgā bērna vadošo darbību kļūst mācību darbība, kā sociālās adaptēšanās kritērijs izvirzīts **emocijas un pārdzīvojums mācību darbībā** (PeaH, 2011).

Iekšējā potenciāla realizācijas līmenis sevī ietver” iekšējo pozīciju”- noteiktas attieksmes pret sevi, pret citiem un pasauli kopumā, kas 7-gadu vecumā turpina veidoties un atklājas pašvērtējumā, ko veido attieksmju sistēmas. Pašvērtējums ir saistīts ar paškontroles prasmju un iemaņu izveidošanos, kā rezultātā 7-gadīgais bērns iemācās pieņemt lēmumus un kļūst patstāvīgāks. Patstāvības vajadzība, tendence izlemt un rīkoties pašam saistīta ar sociālās kompetences un gribas procesu izveidi šajā vecumā, tāpēc par 7-gadīga bērna sociālās adaptēšanās kritēriju izvirzīts **pašvērtējums** (Garleja, 2004).

7-gadīgo bērnu sociālās adaptēšanās kritēriju grupas savstarpēji mijiedarbojas, kā rezultātā atklāj galvenās tendences sociālās adaptēšanās izpētē (4.att.).

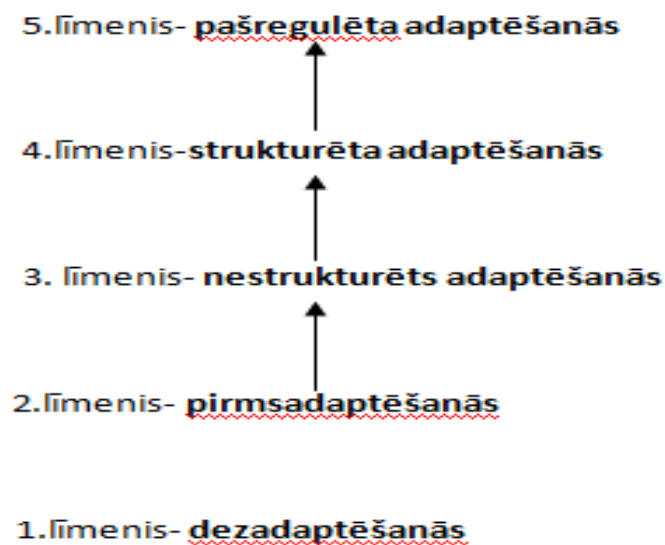
4.att. *Sociālās adaptēšanās kritēriju grupas*
Fig 4 *Criteria groups of social adaptation*

Saziņas jeb komunikatīvā funkcija ir pati svarīgākā valodas funkcija sabiedrībā, kuras uzdevums ir nodrošināt sociālās attiecības un sadarbību. Saziņa nodrošina iespēju vērtēt savu un citu rīcību. 7-gadīgs bērns, pamatojoties uz vecumposma likumībām, savu un citu rīcību vērtē verbāli, komunicējot ar pieaugušajiem un vienaudžiem. Pašvērtējums saistāms ar paškontroles prasmju un iemaņu veidošanos, mācoties pieņemt lēmumus. Patstāvīga vajadzība un tendence pieņemt lēmumus saistāma ar sociālās kompetences izveidi šajā vecumā. Ja 7-gadīgam bērnam nav pietiekami attīstīta saziņas funkcija, prognozējamas sociālās adaptēšanās grūtības (Божович, 2008; Выготский, 2000).

Pēc 7-gadīgo bērnu attīstības likumībām, bērnu pašvērtējums ir saistīts ar viņa emocionālo attīstību, ko lielā mērā ietekmē skolotāja vērtējums, jo skolotājs šajā vecumā bērnam ir lielākā autoritāte nekā vecāki un vienaudži. Adevkāts un labs skolotāja novērtējums ir atzinums 7-gadīgajam bērnam, ka viņš tiek novērtēts, kas ir priekšnosacījums emocionālai labklājībai. Skolotāja teikto bērns

uztver emocionāli un pieņem kā neapstrīdamu patiesību. Pamatojoties uz panākumu novērtēšanu, 7-gadīgajam bērnam tiek nodrošināts atbilstīgs statuss klasē (Божович, 2008; Выготский, 2000). Līdzīgi mijiedarbojas arī pārējās sociālās adaptēšanās kritēriju grupas, pēc kurām skolotājam iespējams izvērtēt 7-gadīgo bērnu sociālās adaptēšanās norisi.

Pamatojoties uz 7-gadīgā bērna sociālās adaptēšanas un adaptēšanās būtības teorētisko raksturojumu, atbilstoši 7-gadīgā bērna vecuma iezīmēm un likumībām, sociālās adaptēšanaņāņemieniem un resursiem, izdalāmi sociālās adaptēšanās līmeņi (5.att.).

5.att. *Sociālās adaptēšanās līmeņi*
Fig 5 *Levels of social adaptation*

Dezadaptēšanās ir zemākais sociālās adaptēšanās līmenis, kurā 7-gadīgajam bērnam ir nepietiekama pieredze un sociālā gatavība, lai pārietu nākamajā adaptēšanās līmenī. Bērns nav apguvis nepieciešamās prasmes, lai sociālās adaptēšanās ar skolotāja atbalstu tiktu sekmēta.

Pirmsadaptēšanās līmenī 7-gadīgais bērns tiecas pielāgoties ārējiem sociāliem apstākļiem, tiem pakļaujot savas vajadzības, vēlmes un iespējas un vienlaicīgi pakļaut apkārtējo vidi savām primārām vajadzībām. Bērna sociālā adaptēšanās vairāk noris patvaļīgi un spontāni. Pamatojoties uz citu (vecāku, skolotāju, vienaudžu utt.) uzvedības formu, modeļu atdarināšanu un apzinātu kopēšanu, kā adaptēšanās mehānisms tiek izmantota imitācija. Vairākkārtēji atkārtojot uzvedības modeļus un balstoties uz pirmsskolas pieredzi, tie kļūst par 7-gadīgā bērna uzvedības paradumiem un stereotipiem, kā rezultātā bērniem ir priekšstats par adaptēšanās līdzekļiem un paņēmienu, galvenokārt izmantojot atdarināšanu. Līdz ar to šajā adaptēšanās līmenī 7-gadīgais bērns mijiedarbībā ar vienaudžiem un skolotāju pamatā ir pasīvs, ko vada skolotājs, sniedzot

pedagoģisko atbalstu (palīdzot, iedrošinot, uzmundrinot u.c. sekmējot 7-gadīgā bērna sociālo adaptēšanos). Pirmsadaptēšanās līmenī bērniem novērojama vienaldzīga attieksme pret skolu, disciplīnas pārkāpumi, mācību materiāla fragmentāra apguve, pastāvīgas kontroles nepieciešamība, patstāvīgā darba grūtības un sabiedrisko pienākumu nemotivēta izpilde (Чернецкая, 2006).

Nestrukturētas jeb epizodiskas adaptēšanās līmenī indivīds meklē līdzekļus un veidus, lai izteiktu savu individualitāti. 7-gadīgu bērnu raksturo tieksme būt pieņemtam, izjust piederību klases kolektīvam, kā arī nepieciešamība būt pašam. Līdz ar to tiek meklēti un apgūti atbilstoši paņēmieni un līdzekļi, kā sevi paust. Bērns nevar īstenot savu individualitāti, savu vajadzību būt personībai, kamēr viņš neapgūst 1.klases sociālās grupas normas un darbības līdzekļus. Vieniem tas izdodas bez grūtībām, citiem- psiholoģiski sarežģītāk. Līdz ar to grupā rodas objektīva nepieciešamība būt tādām kā citi, vienlaicīgi izjutot drošību nepazaudēt sevi. Bērnam ir interese par skolu. Mācību materiālu apguvis pietiekami, ja tas detalizēti izskaidrots, ar pedagoga atbalstu vai palīdzību labprāt risina uzdevumus un veic sabiedriskos pienākumus (Чернецкая, 2006).

Adaptēšanās mehānismi šajā līmenī pamatā ir imitācija un identifikācija, kas atklājas, vingrinoties pārņemt vecāku, skolotāja, vienaudžu uzvedības modeļus, normas, vērtības, ideālus un mērķus par savējiem, tas ir, kā apzinātu iekšējo nepieciešamību, lai veidotu iekšējo un ārējo nosacījumu veselumu. Mijiedarbībā ar vienaudžiem un skolotāju pakāpeniski 7-gadīgais bērns mēģina sevi paust kā subjekts, salīdzinoši ar pirmsadaptēšanās līmeni skolotāja pedagoģiskais atbalsts mazāk nepieciešams. Skolotājs rada un uztur labvēlīgu sociālo vidi, atbalsta bērnu un sekmē tā panākumus.

Strukturētā jeb daļēji patstāvīgā adaptēšanās līmenī 7-gadīgajais bērns ir apguvis sev piemērotus adaptēšanās paņēmienus, kas katram ir individuāli. Šo līmeni raksturo pretruna starp individuālo un sociālās grupas vajadzību pieņemt, atbalstīt un veicināt tās indivīda īpatnības, kuras sociālai grupai ir pieņemamas. Notiek indivīda sociālais saskaņošanās process ar sabiedriskām vērtībām, normām, prasībām un darbībām, kas apzīmējama arī kā sociālās identitātes attīstība un ir atkarīga no 1.klases grupu konteksta un sabiedrības gaidām. Šajā līmenī notiek sociālo lomu pārņemšanas process, kas nosaka 7-gadīgā bērna sociālo identitāti, no kā vēlākos skolas gados izriet „Es” identitāte (Zimmermann, 2000). 1.klases sociālās grupas darbības ietvaros skolēnam veidojas jaunas iezīmes, kuras agrāk viņam nebija, bet kuras atbilst grupas attīstības nepieciešamībai un vajadzībām un arī paša skolēnam vajadzībām īstenot nozīmīgu ieguldījumu grupas dzīvē. Bērns pozitīvi attiecas pret skolu, mācību materiālu saprot, patstāvīgi risina uzdevumus, godprātīgi veic pienākumus.

Ja šī pretruna netiek atrisināta un grupa nepieņem indivīdu, notiek izolācija, kā rezultātā 7-gadīgā bērņā var izpausties biklums, nepārlicinātība, konformisms, neticība sev un atkarība no grupas. Attiecīgi neīstenojot

individualizāciju, savu izpausmi rod agresivitāte, negatīvisms, neadekvāts pašvērtējums. Mijiedarbībā ar vienaudžiem kā adaptācijas mehānisms dominē sociālā salīdzināšana, salīdzinot savas spējas, panākumus, mācību rezultātus, uzvedību ar citu, parasti līdzīga vienaudža spējām un panākumiem, mācību rezultātiem un uzvedību (Hayмова, 1988).

7-gadīgo bērnu darbībai un sevis pašrealizācijai sekmē pieaugušo (skolotāja, vecāku) vērtējums par paveikto un sasniegto. Sociālās adaptēšanās mehānisms notiek tieši, kad bērni darbojas un saņem vērtējumu, kā arī netieši, vērojot vienaudžu un pieaugušo uzvedību un secinot, kādi uzvedības veidi sekmē pozitīvu vērtējumu. Pēc sociālās apmācības teorijas šie adaptēšanās mehānismi ir apbalvojumi, retāk- sodi (Stephan & Stephan, 1990; Carlson, 1990; Чернецкая, 2006).

Strukturētās adaptēšanās līmenī mijiedarbībā ar vienaudžiem un skolotāju 7-gadīgais bērns sevi pauž kā darbības un attieksmju subjekts, kurā salīdzinoši ar nestrukturētās adaptēšanās līmeni skolotāja pedagoģiskais atbalsts mazāk un retāk nepieciešams vai arī nav nepieciešams. Skolotājs veicina labvēlīgu vidi un atbalsta bērna patstāvību.

Pašregulētu adaptēšanās līmeni raksturo patstāvīga, produktīva sociālā darbība, savstarpēja apmierinātība, gandarījums par sasniegto rezultātu un produktīva darbība pašrealizācijā. Šajā procesā bērns iegūst un attīsta savu individuālo veselumu, kas ir 7-gadīga bērna pašuzticēšanās un pašizteikšanās nosacījums. Pamatojoties uz iepriekš apgūtajiem 7-gadīgā bērna adaptācijas mehānismiem, notiek internalizācija, ko raksturo bērna ārējās darbības transformācija iekšējā darbībā, tas ir, sociālā satura pieņemšana un apgūšana. Šajā posmā veidojas bērna iekšējā pasaule, 1. klases dzīvei sociāli adaptējies skolēns, kas izprot apkārtējā pasaulē notiekošo un atbilstoši savai attīstībai un vecuma likumbām spēj patstāvīgi lemt un rīkoties (Furnham & Heaven, 1999; Гуткина, 2006; Garleja, 2006; Чернецкая, 2006).

Pašregulētā adaptēšanās līmenī 7-gadīgais bērns mijiedarbībā ar vienaudžiem un skolotāju pauž sevi kā aktīvs darbības un attieksmju subjekts. Skolotājs iesaka un turpina bērnam piedāvāt variatīvas nodarbes. 7-gadīgais bērns pret skolu ir pozitīvi motivēts, izvirzītās prasības uztver adekvāti, mācību materiālu apgūst viegli, risina sarežģītus uzdevumus, izrāda interesi par patstāvīgu darbu, labprāt veic sabiedriskos pienākumus.

Secinājumi

1. Sociālā adaptēšanās ir viens no personības sociālās attīstības rādītājiem, kas, pamatojoties uz veseluma pieeju pedagoģijā, raksturojama kā stāvoklis, process, rezultāts un jaunveidojumu avots.
2. Mūsdienu skolas pedagoģijā 7-gadīgā bērna sociālā adaptēšanās 1.klasē tiek izvirzīta kā pedagoģiska problēma, jo skolā atšķirībā no pirmsskolas tiek noteikti citi zināšanu un prasmju apguves mehānismi, kas savukārt

izvirza citus kritērijus, pēc kuriem iespējams prognozēt skolēna labsajūtu un panākumus skolā. Diemžēl kā liecina prakse, pedagogijā nav izstrādāti vienoti kritēriji, pēc kuriem iespējams izzināt 7-gadīgā bērna sociālo adaptēšanos 1.klasē.

3. 7-gadīgā bērna sociālā adaptēšanās ir cieši saistīta ar 1.klases sociālo vidi, konkrētāk, pedagoga darbības virzību. Atkarībā no tā, kā pedagogs organizēs pedagoģisko procesu 1.klasē, respektējot 7-gadīgā bērna attīstības likumības un individuālās attīstības iespējas, iespējams prognozēt 7-gadīgā bērna sociālo adaptēšanos.
4. Pamatojoties uz raksta autores izvirzītajām 7-gadīgā bērna sociālās adaptēšanās kritēriju grupām un līmeņiem, katrai kritēriju grupai nosakāmi noteikti apakškritēriji, pēc kuriem iespējams izzināt un sekmēt 7-gadīgo bērnu sociālo adaptēšanos 1.klasē.
5. Izstrādātās sociālās adaptēšanās kritēriju grupas raksturojamas kā pedagoģisks instrumentārijs, ko pedagogs izvirza kā priekšnosacījumus pedagoģiskā procesa organizēšanā 1.klasē. Sociālās adaptēšanās kritēriju iekļaušana pedagoģiskā procesa norisē palīdzētu 7-gadīgajam bērnam pakāpeniski no rotaļdarbības pāriet mācību darbībā ar spēles darbības elementiem, tā sekmējot 7-gadīgo bērnu mācību darbības.

Summary

A 7-year-old child's social adaptation is an indicator of the child's development in the social environment. Its effectiveness is determined by the 7-year-old as an individual personality and a system of the social environment correlation or balance, by providing opportunities for the child's self-implementation in a new social environment – in the 1st grade – by respecting the choice of the appropriate techniques and forms that correspond to the social environment framework. Within the social adaptation process a child gets to know and gradually learns social norms and roles, values, objectives, standards of behavior, mutual ways of interacting in an organization (a school), as well as expresses himself in action and any situation showing appropriate emotions, evaluates their behavior and actions that occur in an entirety of personality development of children's social adaptation in a result of a successful development.

Taking into account the analysis of theoretical policies, four groups of criteria had been named to inquire about and to promote the 7-year-old children's social adaptation. Those are – *communication and cooperation, social role of a pupil, emotions within cognitive activity, and self-esteem*. According to the social adaptation criteria, five adaptation levels were identified and described – *non-adaptation, pre-adaptation, non-structured adaptation, structured adaptation, and self-regulated adaptation*. Sub-criteria of the above mentioned criteria groups will be put forward in the further course of the study that can help to clarify the 7-year-old children's social adaptation in the 1st grade.

Literatūra

1. Barone, I. (2007). Skolēni adaptācijas proces. *Skolotājs*, Nr.61., 95.-97.lpp.
2. Eysenck, H. J., Arnold, W., Meili, R. (1972) (Eds). *[Encyclopedia of Psychology, NY, 1972, vol.1, p.25.*
3. Fabian, H. & Dunlop, A. (2006). *Outcomes of good practice in transition processes for children entering primary school/*
Retrieved from <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001474/147463e.pdf>
4. Furnham, A. & Heaven, P.(1999). *Personality and Social Behaviour*. London.
5. Garleja, R.(2006) *Cilvēkpotenciāls sociālajā vidē*. R.: RaKa.
6. Guseva, S. (2003). Palīdzība bērnam adaptēties skolēna lomai. *Skolotājs*, Nr.2., 46.-50.lpp.
7. Kane, M. O, & Hayes, N.(2006). *The transition to school in Ireland* [tiešsaiste]. [atsauce 14.07.2012.] Pieejams:
[/http://extranet.edfac.unimelb.edu.au/LED/tec/pdf/journal2_o%27kane%20and%20noirin.pdf](http://extranet.edfac.unimelb.edu.au/LED/tec/pdf/journal2_o%27kane%20and%20noirin.pdf).
8. Laverick, M. D. (2008). Starting School : Welcoming Young Children and Families into Early School Experiences. *Early Childhood Education*. 35:321-326.
9. Lieģeniece, D. (1999). *Kopveseluma pieeja audzināšanā*. R.: RaKa.
10. Lopes, P., Mestre, J., Guil, R., Kremenitzer, J. & Salovey, P. (2012). The Role of Knowledge and Skills for Managing Emotions in Adaptation to School : Aocial Behavior and Misconduct in the Classroom. *American Educational search Journal*, Numer 4- August, 2012, p.710. -742.
11. Lukstiņa, V. (2000). Adaptācija 1.klasē-problēmu risinājumi. *Skolotājs*, Nr.1.,99.-101.lpp.
12. Philips, L.(1968). *Human adaptation and his failures*. New York.
13. Piaget, J. & Inhelder, B. (2000). *Die Psychologie des Kindes.Aus dem Französischen von Lorenz Häfliger*.Ungekürzte Ausg.,8 Aufl.München: Deutscher Taschenbuch-Verlag.
14. Reņģe V. (2002). *Sociālā psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC..
15. Stephan & Stephan (1990). *Two Social Psychologies*. New-York, Wadsworth Publishing Company.
16. Špona, A. (2004). *Audzināšanas process teorijā un praksē*. R.:RaKa.
17. Šūpulniece, I.(2000). Adaptācijas periods 1.,5. un 10.klasēs. *Skolotājs*, Nr.27, 49.-52.lpp.
18. Yeboah, D. A. (2002). Enhancing transition from Early Childhood Phase to Primary Education: evidence from the research literature. *Early Years*, Vol.22, No1, 2002, p.51-64.
19. *Valsts pamatizglītības standarts* (2006). . R.: IZM ISEC.
20. Vikmane, B. (2009). *Socializācija ģimenē*. Liepāja: LiepU.
21. Zimmermann, P. (2000). *Grundwissen Sozialisation*. Opladen: Verlag Leske.
22. Žogla, I. (2001). *Didaktikas teorētiskie pamati*. R.: RaKa.
23. Беличева, С.А. (1999). *Диагностика и коррекция социальной дезадаптации подростков*. -М.: изд. центр Консорциума “Социальное здоровье России”.
24. Выготский, Л.С. (2005). *Психология развития ребенка*. Москва, Эксмо.
25. Выготский, Л.С.(1999). *Вопросы детской психологии*. /СПб. Союз,224 с.
26. Горбенко, А.В. (2011). Актуальные вопросы современной психологии и педагогики. *Сборник докладов VI-й Международной научной заочной конференции (Липецк, 26 марта 2011 г.). В 2-х ч. Ч. I. Педагогические науки*. Липецк: Издательский центр «Гравис». – 263 с.
27. Гуткина, Н. И. (2006.). *Психологическая готовность к школе*. Спб.: Питер.

28. Жмыриков, А. Н. (1989). *Диагностика социально - психологической адаптированности личности в новых условиях деятельности и общения*. Автореф. дис. канд. псих. наук. Л. 25 с.
29. Кравцова, Е. & Кравцов Г. (1991). Готовность к школе. *Дошкольное воспитание*, №7, стр. 81-84.
30. Кузнецов, П. С. (1991). *Адаптация как функция развития личности*. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та.
31. Мухина, В. С. (1985). *Детская психология*. М.: Просвещение.
32. Налчаджян, А. А. (1988). *Социально- психическая адаптация личности*. Ереванн.
33. Наумова, И. Ф. (1988). *Социологические и психологические аспекты целенаправленного поведения*. М., 199 с.
34. Ольшанский, Д. В. (1989). Адаптация социальная. *Философский энциклопедический словарь*. Москва.
35. Реан, А. А. (2011). *Общая психология и психология личности*. АСТ.
36. Реан, А. А., Кудашев А. Р. & Баранов А. А. (2006). *Психология адаптации личности*. М.; СПб.
37. Рубинштейн, С.А. (1999). *Основы общей психологии*. СПб.: Питер.
38. Семенихина, И. В., Волошина, Л. Н. & Кравцова, Е. Е. (2011). Проблемы социально-психологической адаптации детей и молодежи в условиях модернизации российского образования. *Материалы Всероссийской научно-практической конференции*. Белгород: Изд-во «ПОЛИТЕРРА».
39. Чернецкая, А. А. (2006). *Технология социальной работы*. Учебник. Ростов-на-Дону: Феникс.

Līga Āboltiņa	Latvijas Universitāte PPMF E-pasts: ligaa@lu.lv Tel.: +371 27197430
----------------------	--